

UOT 82.091

XX ƏSRİN 30-CU İLLƏRİNDƏKİ REPRESSİYA ŞƏRAİTİNDƏ SOVET AZƏRBAYCANI NƏSRİNDƏ BÖLÜNMÜŞ VƏTƏN İDEYASINA MÜNASİBƏT

HÜSEYNOVA ARZU HÜSEYN qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, dosent

e-mail: sdu.adil@gmail.com

Açar sözlər: Azərbaycanın birliyi, “parçalanmış vətən” mövzusu, siyasi təmizləmələr, türkçülük ideyası, vətənə sevgi, şair və yazıçılar, sovet rejimi, yerli etnik və sovet millətçiliyi, ruslaşdırma, şah ideyası

XX əsrin 30-cu illərində Şimali Azərbaycanda açıq ruslaşdırma siyasəti yürüdü. Rus dili bütün sovet respublikalarının, o cümlədən Sovet Azərbaycanında da “dünya əhəmiyyətli rus mədəniyyətinə qovuşması vasitəsi” hesab edildi. Həmin dövrün repressiya illərində “sovet-kommunist üsul-idarəsi” “proletar beynəlmilətçiliyi” şüarı altında qəsb etdikləri digər ərazilərdə olduğu kimi, Azərbaycanda da milli əhval-ruhiyyəli hər şeyi, o cümlədən ədəbiyyatı susdurmaq üçün əllərindən gələni etmişlər. Məhz bunun nəticəsində vətənin və millətin dərini çəkən, milli düşüncəli insanlar ya məhv edilmiş, ya da qorxu gücünə susdurulmuşlar. Azərbaycanda Güneydəki ilə birlikdə işlədilən əski əlifba dəyişmə “oyunu” 1939-cu ildə rus-kiril əlifbasının qəbul etdirilməsi ilə başa çatmışdı” [7,15].

30-cu illərdə H.Cavid bölünmüş vətən mövzusunda həsr etdiyi “Telli saz” əsərini yazır. Azərbaycan sovet ədəbi tənqidi bu əsəri onun yaradıcılığında «sovet ideologiyasına doğru ciddi dönüş» kimi qiymətləndirir: “Hüseyn Cavidin Cənubi Azərbaycan zəhmətkeşlərinin fars feodalları və ərəb işğalçıları əleyhinə mübarizəsinə həsr edilmiş “Telli saz” pyesi... sovet quruluşunun Cavid yaradıcılığına təsir etdiyini göstərirdi” [1,74].

1938-ci ildə keçmiş SSRİ-də “Böyük sovet xalqı” kitabçası çapdan çıxdı. Kitabça proletar dövləti ruhu üçün sensasion olan rus xalqının messian təyinatını vermişdi. Əgər 20-ci illərdə “vətən” sözü siyasi, qeyri-korrekt hesab olunur və proletar dövlətinə münasibətdə düşmənçiliyi sübut edirdisə, bu kitabçada stalinçi üslubda sovet vətənpərvərliyi ritorikası nümunələrinə təsadüf olunurdu: “SSRİ xalqları öz böyük qardaşları ilə fəxr edirlər”, “SSRİ vətəndaşları – başda rus xalqı olmaqla bütün SSRİ xalqları, son damla qanlarınadək bütün dünyada kommunizmin təntənəsi uğrunda həyatlarını verməyə hazır olmalıdırlar”, “rus dili – beynəlxalq sosialist mədəniyyəti dili”, “Lenin və Stalinin dilidir” [10,369-370].

1938-ci ildə ruslaşdırmanın simvolik dili kimi və sovet vətənpərvərliyinin formalaşdırılmasının yeni pilləsi kimi nəzərdən keçirilən daha bir hadisə baş verdi. Zaqafqaziyada – Azərbaycanın, eləcə də Orta Asiya xalqlarının yazısında kiril əlifbasına keçildi. “Bu, milli azlıqlarının yazısının inkişafında partiya – dövlət dil planlaşdırılmasının ikinci ən böyük müdaxiləsi idi. 20-ci illərdə Şərq xalqlarının yazısında latın qrafikasına keçilmişdi. Bu addım onunla izah edilmişdi ki, latın əlifbası özündə sözlərin səslənməsinin xüsusiyyətlərinin rəssional ötürülməsi üsulunu əks etdirirdi.” [12,77]

Y.D.Polivanov hələ 1931-ci ildə yazdığı “Marksist dilçiliyi uğrunda” əsərində göstərirdi ki, latınlaşdırma dillərin demokratikləşmə meyarı kimi “beynəlmilətçilik” mülahizəsindən deyil, “rəssionallaşma” nöqteyi-nəzərindən istifadə edilmişdi. [11,17]

Şərq xalqlarına (türk xalqlarına) və dillərinə İslam dininin və türk dünyasının təsirini azaltmaq üçün mədəni-dini ənənələrə qarşı görülən bu məcburi latınlaşma -modernləşmə aktının əsas

məqsədi Şərqi xalqlarını, xüsusən, türk xalqlarını müasir Avropa mədəniyyətinə qovuşdurmaq idi. Lakin bu zaman Zaqafqaziyada ermənilərin və gürcülərin əlifbalı heç bir dəyişikliyə məruz qalmadı. “20-ci illərdə rəssionallıq konteksti beynəlmiləçilik və inqilabın sinonimi idi. Ənənəvi tarixi əlifba sisteminin sürətlə dəyişdirilməsi “feodal qalıqları” və “geriliyin” aradan qaldırılması yollarından ibarət tədbirlərin və mədəni inqilabın bir hissəsi idi” [12,77]

İ.Sandomirski haqlı olaraq bu müdaxilənin ritorikasının dilin demokratikləşməsi şüarları pərdəsi ilə örtüldüyünü qeyd edir: “Ənənəvi əlifba sistemi guya yeni mədəniyyət subyektləri üçün olduqca mürəkkəb idi... Bu isə yalnız milli-mədəni ənənələrin deyil, mədəni elitanın da (mədəniyyətin Lenin sinfi nəzəriyyəsinə əsasən bolşeviklər mədəni elita və “sinfi istismarçılar arasında bərabərlik işarəsi qoymuşdular”) məhv edilməsinə yönəlmişdi. Mədəniyyətin partiya-dövlət tənzimlənməsinin, dil və mədəni quruculuğun, savadsızlığın ləğvi kompaniyasının vəzifəsi mədəni ənənəni məhv etmək idi. Bunlar dövlətin marağında idi. Qərbə ideoloji ekspansiyasını istiqamətləndirən dövlət beynəlmiləçiliyə meyli ifadə edirdi. Proletariat diktaturası dövləti Avropasentriзмin hədsiz millitaristləşmiş formalarını ifadə edən mədəni siyasət həyata keçirirdi” [12,77-78].

Sovet dövlətinin Stalin dövrünün Qərb ideyalarına müəyyən dərəcədə “dünya inqilabının yeni qələbələri” naminə açıqlıq göstərirdi. Kirilə keçməklə inqilabaqədərki bütün ədəbi-mədəni abidələr, latın əlifbası, “ziyalı” ənənələri də aradan qaldırıldı.

Şimali Sovet Azərbaycanı ilə Cənubi Azərbaycanın milli-mənəvi bütövlüyünü sarsıdan amillərdən biri də 30-cu illərdə “dünyəvilikdən sovet ateizminə” keçilməsi, islam dininin qadağan olunması, məscidlərin dağıdılması oldu. Azərbaycan maarifçi ədəbiyyatının dini xurafat əleyhinə təbliğ etdiyi yerli dünyəvilik sovet ədəbiyyatında ateizmin – allahsızlığın möhkəm yer tutması ilə əvəzləndi. Bu isə Cənubda və uzun müddət Şimalda da həyat tərzinə, dünyagörüşünə, etiqada çevrilmiş islama zərbə vurdu, dini vəhdətin pozulmasına gətirib çıxartdı. “Bir din kimi islam açıq-aşkar repressiyaya və terror atmosferinə məruz qalmışdı. Bu vaxt... gənc nəsələ islamın prinsip və qaydaları haqqında məlumat vermək çox təhlükəli iş sayılırdı” [8,159].

Azərbaycan sovet yazıçıları antiislami təbliğ edən bədii əsərlər yazdığı kimi, sovet ədəbi tənqidi də klassik Azərbaycan mütəfəkkirlərinin ədəbi irslərində antiislam və ateist motivləri və elementləri “axtarırdılar”.

XX əsrin 30-cu illərində Cənubi Azərbaycanda sovet üsul-idarəsinin təsiri altında olan “Birləşmiş, mərkəzləşmiş İran daxilində öz müqəddəratını təyin etmiş Gilan Sovet Sosialist Respublikası” yaradıldı. Lakin bu respublikanın ömrü uzun sürmədi, tezliklə darmadağın edildi. Eyni zamanda Ə.Lahutin başçılıq etdiyi Təbriz qiyamı yatırıldı.

Azərbaycan etnik müxtəlifliyin, xüsusən, İranın birliyi üçün təhlükə hesab olunduğundan Azərbaycan dili, ədəbiyyatı, tarixi saxtalaşdırılır, farslaşdırma və Türkiyənin təsirindən yaxa qurtarmaq üçün əhalinin farsdilli vilayətlərdə yerləşdirilməsi təklif olunur, “Azərbaycanın qeyd-şərtsiz İran təbiətinə malik olduğunu sübut etməyə çalışır və yaxın tarixi nəzərə almağa meyil edirdilər... Azərbaycan... İranın milli marağının diqqət mərkəzində durmalıdır. Müxtəlif siyasi əqidəli qələm sahibləri... ümumilikdə etnik, dil, dini azlıqların, xüsusi olaraq azərbaycanlıların assimilyasiya olunmaları üçün gerçək yollar kimi irəli sürürdülər” [8,164].

Bu dövrdə geniş yayılmış Kəsrəvilik cərəyanı Cənubda Azərbaycan dilinin assimilyasiyasını, fars dilinin, azəri dilinin Azərbaycanın milli dili olmasını “əsaslandırmağa” cəhd edirdi.

20-30-cu illərdə Rza Pəhləvi Azərbaycan dilinin tədris müəssisələrində, teatr tamaşalarında, dini mərasimlərdə, kitabların nəşrində işlədilməsini qadağan etdi. Azərbaycan dili məişət, danışq dili oldu. “Bunun ardınca daha təcavüzkar xarakterli rəsmi əməli tədbirlər, məsələn, açıq-aşkar türkcə səslənən coğrafi adların dəyişdirilməsi və uşaqlara yalnız fars adlarının verilməsi işinə müdaxilə edilməsi kimi tədbirlər həyata keçirildi” [8,166].

1930-cu ildə İranda Sovet diplomatik korpusunun casusluq qalmağalı, eləcə də 30-cu illərin ortalarında İranın faşist Almaniyası ilə yaxınlaşması SSRİ – İran, Sovet Azərbaycanı – İran münasibətlərini gərginləşdirdi. Cənubi və Şimali Azərbaycan arasında mədəni-maarif, ədəbi-bədii

əlaqələr kəsildi. Sovet hökuməti İranda bir çox əməkdaşları casusluğa cəlb etmiş, kürdlərin və azərbaycanlıların İrandan ayrılmasına cəhd etmişdi.

Bundan sonra İranda türkdilli əhalinin İrana iqtisadi, demoqrafik, sosial, siyasi-ideoloji inteqrasiyası güclənmişdi. N.Nəsibzadə doğru olaraq göstərir: “İranda Azərbaycan məsələsi... həm də parçalanmış millətlər problemi qəbilindədir... İrandakı azərbaycanlılar dünya azərbaycanlılarının böyük hissəsini (təxminən 70 faizini) təşkil edir. Şimali Azərbaycanın varlığı Türkiyənin mədəni təsiri İrandakı azərbaycanlıların milli konsolidasiya prosesində müsbət amil olmuş və onları siyasi-dövlət təşkilinə ruhlandırmışdır. Əks cəbhə – Tehran bu müsbət təsiri azaltmağa cəhd etmiş, onları Şimali Azərbaycan, qismən Türkiyədən təcrid etmək marağında olmuşdur. Sovet Azərbaycanının Cənub münasibətindəki etinasızlığı da şah siyasətinin ayaq açmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, Şimalda etnonimin və əlifbanın dəyişdirilməsi, sərhəddin bağlanması ilə yanaşı, Cənub mövzusunda siyasi-ideoloji məqsədlərlə istifadə mədəni əlaqələrinin ölgünlüyü və s. vahid Azərbaycan idyeasına zərbə vurmuş, otaylı-butaylı Vətənin bir-birindən yadlaşmasına gətirib çıxartmışdır” [6,221]. Müəllif paniranzimdən sonra fars şovinizminə əsaslanan vahid ölkə, vahid millət, vahid dil siyasəti yürüdən İran şahının, əslində, azərbaycanlı varlığını məhv etməyə çalışdığını göstərir.

Sovet dövründə yaradıcılığını davam etdirən Ə.Haqqverdiyev “Ağa Məhəmməd şah Qacar” əsərində ikiyə bölünmüş vətən ideyasını ifadə etmişdir. Müəllifin əsərində Azərbaycan türkü – İran hökmdarı Ağa Məhəmməd şah Qacar obrazının bütöv vətən, vahid, güclü Azərbaycan uğrunda mübarizəsi, milli Azərbaycan ideyası öz əksini tapmışdır. S.Vəliyeva göstərir ki, “Ağa Məhəmməd şah Qacar” dramında Haqqverdiyev İran tarixindən götürdüyü hadisələr timsalında Azərbaycanın milli birliyi, ərazi bütövlüyü məsələsini nəzərdən keçirir” [9,98].

Abdulla Şaiq də hələ 1917-ci ildə qələmə aldığı və Xalq Cümhuriyyəti və Sovet dövründə davam etdirdiyi “Əsrimizin qəhrəmanları” əsərində dövrün ictimai-siyasi hadisələrinin təsviri fonunda bölünmüş vətən və milli-mənəvi bütövlük ideyasını əks etdirmişdir. Bu idyeaları, azadlıq, milli və inqilab ideyalarını şair Zəki surətində cəmləşdirmişdir. “Hələ Moskvada tələbə olarkən o, sosial-demokrat məfkurəsinə rəğbət bəsləyən Azərbaycanın milli dirçəlişi üçün müstəqilliyə qovuşmasını zəruri sayan Şaiqin ictimai şüur tərbiyəsinin vacibliyi qayəsini təcəssüm etdirir. Doğrudur, roman Sovet hakimiyyəti illərində yenidən işlənib işıq üzü gördüyü üçün Zəki burada ilk baxışda bir sosialist-bolşevik, “mətin inqilabçı”, bir sözlə, “sınıf ideyalar” carçısı kimi nəzərə çarpır. Lakin bu qəhrəmanın Vətənə, millətə sevgisi, doğma torpağa bağlılığı, azadxah bir insan olması onun bolşevizmini də kölgədə qoymuşdur. Təsadüfi deyildir ki, Zəki Güney Azərbaycanda müstəqillik yolunda ölüm-dirim mücadiləsi aparan həmvətənlərinə köməyə gedir və bu yolda canını qurban verir. Romanda Məhərrəm əmi surəti də Zəkinin ideya qardaşı kimi yaddaqalan obrazlardandır” [9,104].

A.Şaiq romanda bütöv, vahid Azərbaycanın İrandan, Türkiyədən, Rusiyadan ayrı müstəqilliyi və intibahı məsələsini qoyur.

Sovet dövlətinin həyata keçirdiyi terrorçu repressiyaların bir məqsədi də Şimali və Cənubi Azərbaycanın, türk-müsəlman dünyasının parçalanmasını və bölünməsinə daha da dərinləşdirmək idi. Repressiya aparatının Azərbaycan ziyalılarına qarşı ittihamlarından biri “Vahid türk-tatar dövlətinin yaradılması, (Şübhəsiz ki, Cənub da Daxilolmaqla – A.H.), yaxud Azərbaycanın SSRİ-dən ayrılmasına təşəbbüs (halbuki SSRİ-nin yaradılması zamanı bağlanmış müqavilədə buna formal olaraq icazə verilirdi) ilə bağlı iddialar” [2,318] da vardı.

B.Əhmədov göstərir ki, “Ümumiyyətlə, Azərbaycanın SSRİ-dən ayrılmaq, silahlı üsyana hazırlaşmaq, təxribat və terror hazırlamaq və s. onlarla ittihamların heç biri başqa mənbələrdə yazılı sənədlərlə təsdiq olunmur və yalnız kiminsə şifahi, ya yazılı «xəbərciliynə» (bu isə təşkil edilirdi) əsaslanırdı” [2,318-319].

Göründüyü kimi, Sovet repressiya aparatının ən çox cəza verdiyi vətənpərvərlər və qorxduğu təhlükə türk dövlətlərinin birliyi və Azərbaycanın birliyi ideyası idi. 1937-ci ildə NKVD-nin «xalq

düşməni xofu», əslində, xalqı, Vətəni sevənlərə, işğala, imperiyaya qarşı çıxanları məhv etməyə yönəlmişdi. Onlara “terrorçu”, “imperializm agenti”, “millətçi”, “müsavətçi”, “pantürkist”, “panislamist” damğaları vurulurdu. Azərbaycan yazıçıları və şairləri H.Cavid, Ə.Cavad, M.Müşfiq, Y.V.Çəmənəmli “antisovet trotskiçi, ziyançı, diversiyaçı, casus, millətçi, türkcü” adı ilə ittiham olunaraq güllələndilər, ən yaxşı halda sürgün olundular. Onları qəhrəmanlarının “gah Turandan, gah da İrandan gəldiyinə” görə təqsirləndirirdilər. “Bütün bunlar 30-cu illər repressiyasının dövlət səviyyəsində keçirilən analoqu olmayan son dərəcə mürəkkəb siyasi aksiyaya olduğunu deməyə əsas verir...” “Analoqu olmayan repressiya kabusu təkcə istedadlı, vətənpərvər adamları tragik şəkildə həyatdan, sevdiyi sənətdən ayırmadı, həm də on minlərlə oxuma və yazma savadı olmayan adamları belə ağışına alaraq xalqın şüurunu dəyişdi, onu tərəqqidən saxladı, mənəviyyata, tarixi-etnik düşüncəyə ağır zərbə vurdu... Neçə-neçə bədii düşüncə, mənəvi-əxlaqi dəyərlər məhv oldu, nəticədə ən böyük ziyanı xalq çəkdi. O xalq ki, onun adı ilə də təmizləmə “alqışlandı”, “satqınların”, “xalq düşmənləri”nin mühakiməsi tələb edildi” [2,327-328].

XX əsrin 30-cu illərində Cənubi Azərbaycanda da şah rejimi milli vətənpərvər qüvvələr, öz xalqlarını, vətəninə sevən yazıçılara, şairlərə, ziyalılara divan tutur, onları zindanlara salır, güllələyir, asırdılar. 1930-cu ildə Cənubi Azərbaycanda vətənpərvər şeir, publisistika, nəsr, ümumiyyətlə, ədəbiyyat yüksək inkişaf səviyyəsinə qədəm qoymuşdu. Məşhur “53-lər” məhkəməsinə ittiham olunan filosof Tağı Əraninin məhkəmədə söylədiyi “Müdafiə nitqi” publisistikanın ən parlaq nümunələrindən biri sayılır. O, “Dünya” jurnalının baş redaktoru idi.

Bu dövrdə Cənubi Azərbaycanda Şəms Kəsmi, Şuri Bəxşayışı, Mahmud Qənizadə, Siqqətülislam kimi şairlər xalq, vətən məhəbbəti, ikiye bölünmüş vətən ideyasını öz şeirlərində sənətkarlıqla əks etdirmiş, qədim Şərqi ağsaçlı dövlətlərindən olan Azərbaycanın yadlar tərəfindən idarə olunmasından xilas olmanın yollarını araşdırmışlar. Xalq yazıçısı, akademik Mirzə İbrahimov yazır: “Azad gələcəyə inam, əvvəl-axır zalimlərin məhv ediləcəyinə, qaranlığın çəkilib səhər açılacağına sarsılmaz inam şairlərin ürəyinə xalq və vətən məhəbbətilə dolmuşdur və bu məhəbbətlə də nəsil-dən-nəslə keçmişdir. Bəli, vətən eşqi, xalqa məhəbbət insanın fikrini hərəkətə gətirərək, iradəsini möhkəmlədən ecəzkar qüvvədir və bu işıq saçan qüvvə həmişə Cənub şairlərini ilhamlandırmışdır” [4,30].

XX əsrin 30-cu illərini ABŞ tədqiqatçısı T.Svayaxovski “böyük siyasi təmizləmələr və azərbaycançılıq” kimi səciyyələndirir. “Sovet xalqının tərkib hissəsi olan Azərbaycanda ölkənin dilinə və vətəndaşlarına xas olan “türk dili”, “Azərbaycan türkü” əvəzinə “Azərbaycan”, “azərbaycanlılar” ifadəsi işləndi. “Əsas məqsəd açıq-aşkar şəkildə türkdilli dünyaya oxşarlığın üstündən bir xətt çəkmək idi” [8,171].

Cənubda da oxşar proseslər gedirdi. Azərbaycanın türklərlə heç bir əlaqəsi olmadığı, farslarla bağlı olduğu iddia edilirdi.

Siyasi təmizləmələrə məruz qalan Sovet Azərbaycanının Yazıçılar İttifaqı özünün ən güclü vətənpərvər üzvlərini, görkəmli ədəbiyyat xadimlərini itirdi. 30 minə yaxın ziyalısını itirən Azərbaycandakı “qırmızı terrorun” misli-bərabəri yox idi. Siyasi təmizləmələrin Azərbaycanın ədəbi-mədəni həyatına vurduğu zərbənin əsil mahiyyəti haqqında T.Svayaxovski belə yazır: “Baş verən siyasi təmizləmələr qanlı siyasi və bürokratik sarsıntı olmaqdan daha artıq mahiyyət kəsb etdi. Bu təmizləmələr həm də başqa yöndə mədəni istiqamətləndirmə demək idi ki, bunun da mahiyyəti türkcülüyə bənzər, çox dərinlərə gedən görüşlərə düşmən münasibət bəsləyən və Azərbaycan birliyi arzusuna laqeyd olan yerli, etnik və dünyəvi milliyyətçiliyin gücləndirilməsindən ibarət idi. Həmin milliyyətçilik dilçi azəriçiliyin və 1918-1920-ci illərdəki azərbaycançılığın oxşar, lakin təhrif olunmuş elementlərindən ibarət idi”. [8,174]. Müəllif repressiya rejiminin Azərbaycanın birliyinə qarşı yerli azərbaycançılıq və ruslaşdırma siyasəti yürütdüyünü göstərir.

1939-cu ildə latın əlifbasından kiril əlifbasına keçid zamanı Azərbaycan SSR Maarif komissarı M.Məmmədov yazırdı: “Rus əlifbası latın əlifbası ilə müqayisədə çox üstünlüklərə

malikdir. Bu əlifba bəşəriyyət tarixində yeni dövr açmış, Oktyabr sosialist inqilabının bayrağını qaldıran böyük rus xalqının əlifbasıdır. Rus əlifbası bəşəri dahilər: Lenin və Stalinin əlifbasıdır.” [5,14]. Buradan aydın olur ki, rus xalqı bütün SSRİ xalqlarının “böyük qardaşı” olduğu kimi, onun dili və əlifbası SSRİ-də əsas və həlledici amilə çevrildi.

Beləliklə, XX əsrin 20-30-cu illəri Azərbaycan sovet ədəbiyyatının və nəsrinin formalaşması dövrüdür. Bu formalaşma prosesi mürəkkəb ziddiyyətli proses idi. AXC dövründə fəaliyyət göstərən milli, mənəvi bütövlük, türkçülük ideyaları təbliğ edən, vətən məhəbbəti ifadə edən yazıçı və şairlər sovet rejiminin dar, sinfi qəlibləri, mücərrəd sovet vətəni, sovet xalqı ideyaları ilə üzləşməli oldular. Sovet ədəbi mühitinə adaptasiya olunmağa çalışsalar da, onlar milli-mənəvi bütövlük və bölünmüş vətən, millilik ideyalarını təbliğ etdiklərinə görə müxtəlif damğalar vurularaq sürgün edildilər, həbs olundular və güllələndilər. Sovet proletar hökuməti Şimalı – Sovet Azərbaycanı və Cənubi Azərbaycanın milli-mənəvi bütövlüyünə zərbə vuran, onları bir-birindən ayıran, bir-birlərinə yadlaşdıran tədbirlər gördü. Bunlardan kiril əlifbasına keçid, türkçülükdən uzaqlaşma, yerli azərbaycançılıq elementləri, ruslaşdırma, ateistləşmə və s. tədbirlərin həyata keçirilməsini göstərmək olar.

Cənubda da şah rejimi tərəfindən milli ideyalar, vahid vətən ideyaları qadağan edildi, Şimali Azərbaycana qarşı, onun varlığına qarşı məkrli siyasət yürüdüldü, Cənubda azərbaycanlıların dili yasaqlandı, kökündən ayrılması siyasəti yeridildi.

Lakin hər iki tərəfdə ədəbiyyat öz milli vəzifəsini şərəflə yerinə yetirərək xalqa, vətənə məhəbbət, vahid Azərbaycan, həsrət motivli əsərləri ilə xalqın milli-mənəvi bütövlüyünün möhkəmlənməsinə, milli özünüdərkini dirçəlməsinə xidmət etdi və indi də xidmət etməkdə davam edir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi: 3 cildə, III c. Bakı: AzSSR EA, 1957, 356 s. .
2. Əhmədov B. XX yüzilliyin Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Elm, 2015, 552 s.
3. Həbibbəyli İ. Böyük ədəbiyyatşünaslıq uğrunda. 525-ci qəzet. Bakı, 2014, 26 may.
4. İbrahimov M. Dur, vaxtı– səhərdir (XX əsrin birinci qırx ilində Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı). Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası. II cild, Bakı: Elm, 1983, s. 8-32.
5. Məmmədov M. Azərbaycan yazı qrafikasının latından rus qrafikasına keçirilməsi haqqında. Bakı: Elm, 1990, 126 s.
6. Nəsimzadə N. Bölünmüş Azərbaycan, bütöv Azərbaycan. Bakı: Ay-Ulduz, 1997, 246 s.
7. Rəhimli Ə. Hicran dərdi, vüsal həsrəti, parçalanmış millətin harayı (Həsrət şeirləri və bayatıları) kitabına ön söz. Bakı: Nurlar, 2007, s. 9-22, 656 s.
8. Svyatoxovski T. Rusiya və Azərbaycan: sərhədyanı bölgə keçid dövründə. Bakı: XUN, 2000, 373 s.
9. Vəliyeva S. Milli dövlətçilik hərəkətinin yüksəlişi və Xalq Cümhuriyyəti dövründə azərbaycançılıq ideyası. Bakı: Azərbaycan, 2003, 128 s.

Rus dilində

10. Люлечник В. Русский вопрос в России // Новый журнал, 1995, №196, с. 359-370.
11. Поливанов Е.Д. За марксистское языкознание. М., 1931, 167 с.
- 12/Сандомирская Ирина. Книга о Родине. Опыт анализа дискурсивных поисков., М. 2001 // <http:yaukor.chat.ru/ya.htm>; 230 с.

РЕЗЮМЕ
ОТНОШЕНИЕ К ИДЕЕ РАЗДЕЛЕННОЙ РОДИНЫ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ СОВЕТСКОЙ
ПРОЗЕ В УСЛОВИЯХ РЕПРЕССИЙ В 30-ые ГОДЫ XX ВЕКА
Гусейнова А.Г.

Ключевые слова: *Единство Азербайджана, тема «разделенной родины», политические чистки, идеи тюркизма, любовь к родине, советский режим, местный этнический и советский национализм, русификация, шахский режим.*

В статье показано, что в условиях жесточайших репрессий в 30-ые годы XX века в азербайджанской литературе была запрещена тема разделенной надвое родины, когда в Северном Азербайджане под родиной подразумевали СССР, а в Южном – Иран. Некоторые представители азербайджанской советской литературы 30-х годов XX века - поэты и писатели, которые пропагандировали национально–духовное единство, идеи тюркизма, выражали любовь к своей родине, были арестованы, сосланы и расстреляны. Советское пролетарское государство и шахский режим делали всё от них зависящее для разрушения национально–духовного единства Северного и Южного Азербайджана, их окончательного разделения и отчуждения.

В статье также отмечается, что в произведениях А.Ахвердиева и А.Шаига отражаются идеи целостного, единого, мощного Азербайджана.

SUMMARY
AN ATTITUDE TO THE IDEA OF SEPARATED MOTHERLAND IN THE PROSE
OF SOVIET AZERBAIJAN IN THE REPRESSION CONDITIONS DURING
30s OF XX CENTURY
Huseynova A.H.

Keywords: *unity of Azerbaijan, political clearance, ideas of Turkism, motherland love, soviet regime, local ethnic and mundane nationalism, russification, regime of shah.*

The article clarifies that during repression period of 30s in the XX century the separated motherland ideas were prohibited and USSR was considered as the motherland in the North and Iran in the South. In the 30s of XX century some representatives of Azerbaijan literature were being exiled, arrested and shot because of the propagation of national and spiritual integrity, Turkism ideas and for the expression of motherland love. Soviet proletarian government and regime of shah made its best in order to separate both parts of Azerbaijan by impacting their spiritual and national integrity. Herein reflected an idea of united and strong Azerbaijan by the poems of A. Hagverdiyev and A. Shaig.

Daxilolma tarixi: İlkin variant 13.01.2017
Son variant